

624.093

Istoricul

Marcel Serdau Gheorghe Saul

Dr Andrei Nevers

P. 5. IV. 10.

624.093

ACADEMIA ROMÂNĂ
MEMORIILE SECȚIUNII LITERARE
SERIA III TOMUL V MEM. 4

ISTORICUL
MARELE SERDAR
GHEORGHE SAUL
(1743—1785)

DE
DR. ANDREI VERESS
PROFESOR

REGIA M. O., IMPRIMERIA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI

1931

TOMUL V (1929—1930):

W. MEYER-LÜBKE, Rumänisch und Romanisch.	Lei 20
RAMIRO ORTIZ, Per la fortuna del Petrarca in Rumania (1783—1928) »	20
IOAN BIANU, Inscripții în limba gotică și în caractere runice desco- perite lângă Folticeni	» 20
ANDREI VERESS, Istoricul marele serdar Gheorghe Saul (1743—1785) »	18

ISTORICUL
MARELE SERDAR GHEORGHE SAUL

(1743 — 1785)

DE

DR. ANDREI VERESS
PROFESOR

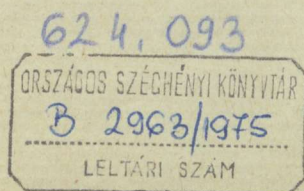
Ședința dela 31 Octombrie 1930

Arătasem într'un studiu cu titlul « Vechi istorici unguri și sași despre istoria Românilor » ¹⁾ că între aceia cu cari stăteau în corespondență literară, acești literați din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, se află și un grec românizat, medicul Gheorghe Saul din București, unde îl întâlnim întâia oară în vara anului 1762 în Curtea domnească. Acolo, pe lângă arta sa doftoricească, supravegheă și mersul studiilor feciorilor lui Constantin Mavrocordat, ba și-a găsit răgaz să se îndeletnicească și cu istoria țării în care i-a fost dat să viețuiască.

Zelul său pentru istoriografie s'a desvoltat fără îndoială și prin influențele mediului în care trăia: iubirea de carte a stăpânului său, moștenită dela eruditul Nicolae-Vodă Mavrocordat și pilda iezuitului ungur Carol Péterfi, care chemat de Constantin Scarlat Mavrocordat spre a scrie istoria Moldovei, era în legături strânse cu doftorul Saul.

Acest scriitor, cu care Saul făcuse poate cunoștință la întoarcerea sa din străinătate, a sosit în Moldova cu alți doi

¹⁾ Apărut în *Memoriile Secțiunii Literare* ale Academiei Române, Seria III, tomul IV, mem. 5 în 1929.

tovarăși: părintele Gheorghe *Patai* și Gheorghe *Szegedi*, cari trăind mult în Ardeal, cunoșteau Românii și vorbeau și românește. Ajunși în ziua de 26 Mai 1743 la Brețc, au fost întâmpinați de solii lui Vodă, cu cari au sosit în patru zile la Iași, tocmai în ziua lui Constantin-Vodă. Acesta însă nu i-a putut primi îndată, având în vizită pe patriarhul dela Ierusalim, dar îi salută prin contele Kálnoki, care avea demnitatea unui ministru în Curtea sa. La audiență Domnul s'a întreținut patru ceasuri întregi cu dâșii, făcându-le observația că pe când misionarii iezuiți umblă până în China, aci vin foarte puțini ¹⁾. Părinții unguri fuseseră chemați de către Vodă, pe de o parte, să învețe pe fiul său latinește, iar pe de alta, să instruiască pe ceangăii-unguri din Moldova în limba lor. Péterfi însă — cel mai învățat dintre dâșii — a avut însărcinarea să compileze o Istorie a Românilor, scrisă românește și făcută în tipografia iezuiților ²⁾. Cu toate acestea părinții zeloși n'au avut noroc, căci franciscanii, întotdeauna invidioși pe iezuiți, i-au calomniat prin viceprefectul lor din Iași, Fr. Ioan Francisc Maria Auxilia da Palermo, spunând chiar lui Vodă că preoții unguri sunt niște francmasoni și răutatea acestuia a mers până acolo, încât a excomunicat doi dintre ei printr'un decret afișat pe poarta bisericii catolice, motivându-și acțiunea foarte ciudată, zicând că la ei nu pot face slujbă bisericească alți misionari decât numai aceia ai Colegiului de Propaganda Fide din Roma. Această purtare josnică a prefectului jignî foarte mult pe părinți și cu toate că Vodă ordonă să se rupă acel decret de pe poartă, iezuiții au plecat supărați din țară, așa că în ziua de 25 Iulie îi aflăm din nou la Brașov ³⁾. Péterfi însă ajutat în cercetările sale istorice de tovarășii săi, a întreprins și o călătorie prin Moldova, până în Basarabia,

¹⁾ După scrisoarea lui George Patai din Iași, 4 Iunie 1743, în *Magyar Könyv-Ház*, vol. III (Pozsony, 1783), p. 73.

²⁾ Din una din scrisorile iezuiților din Moldova, în *Ungrisches Magazin*, vol. III (Pressburg, 1783), p. 91 și din manuscrisul «De missionibus Dacicis S. J. anno 1743» cu No. 12137 al Bibliotecii Naționale din Viena; la Nicolaus Nilles S. J. Symbolae (Oeniponte, 1885), pp. 1023—1029.

³⁾ Plânsoarea iezuitului Patai în scrisoarea sa din Iași, 17 Iunie, *op. citat* mai sus. Numele viceprefectului îl știm însă din nota editorului articolului din *Ungrisches Magazin*, citat.

pentru ca să cunoască țara bine, sedus și de faptul puțin cunoscut pe atunci, că pe acele locuri trăiau mulți unguri prin sate bune și bogate, cu cari el să înțelegea ungurește fără nici o greutate ¹⁾).

Intors în patrie Péterfi însă a murit în vara anului 1746 în vârstă de 46 ani, așa că moartea sa timpurie nu-i lăsa timp să-și săvârșească lucrarea, din care nu ne-a rămas mai mult decât planul ei, numit de el « prodromus » adică o disertațiune premergătoare a întregii opere, scrisă vădit pe baza discuțiilor cu doftorul Saul sau poate chiar cu însuș Vodă Scarlat.

Tipărim alăturat acest program de muncă ²⁾ pentru că ne dă o idee clară de mărețul plan al operei proiectate în trăsături largi de autorul ungar, care avea de gând să facă o lucrare serioasă despre istoria țărilor române și a relațiilor lor cu Ungaria. Manuscrisul fiind studiat în treacăt și de d-l Iorga, zice cu drept cuvânt că « el e conceput într'un chip foarte larg și e păcat că n'a fost realizat niciodată » ³⁾ lucru cu atât mai mult de plâns, cu cât această operă istorică ar fi precedat cu vreo șaizeci de ani pe aceea a lui Ioan Cristian *Engel*, a celui alt ungar din Ungaria de Sus, scrisă în alte împrejurări de studii.

În introducerea prodromului său, Péterfi ne declară că dorește să-și scrie cartea spre gloria gîntei române, dovedită în vremuri de război și de pace, precum și potrivit dorinței principelui care l-a chemat la această muncă, pentru care îi rămâne recunoscător. S'a pus la muncă și pentru că a văzut, că Țările Române nu posedă decât cronice și anale, iar cărțile istorice (ale altor neamuri) se ocupă cu ele numai superficial și deseori greșit.

După aceasta, autorul ne spune că, nevoind a se ocupa cu toate popoarele cari au șezut pe pământul Țărilor Române, va scrie numai despre Geți, Daci, Goți și Huni, luând pe rând

¹⁾ Despre aceasta aflăm date și în cartea (lui Iosephus Torkos) cu titlul: *Schediasma geographico-historicum* (Jaurini, 1747), § 42.

²⁾ A se ceti anexat, sub No. I.

³⁾ N. Iorga în revista « Luceafărul », 1904, pp. 114—115 și în extrasul cu titlul *Mărunțișuri istorice culese în Ungaria* (Budapesta, 1904), pp. 58—61.

autorii cari au scris despre ei, la cari va adăoga multe amănunte *din manuscrisele bibliotecii principelui*, studiate de dânsul. Trecând apoi la istoria Valachiei și a Moldovei «care începe odată cu istoria Ungariei» o împarte în următoarele trei părți: *Perioada războinică* dela 1000 până la 1300; *Perioada ungară* dela 1300 cam până la 1627 și *Perioada turcească*, cuprinzând evenimentele pe ani și voievozi, dela subjugarea principatelor române de Turci până în zilele autorului.

Impărțirea aceasta poate fi criticată, dar e simplă și corespunzătoare evoluțiunii istorice. Pentru a cunoaște însă felul larg de muncă al autorului, reproducem aci seria izvoarelor și a materialului informativ, pe cari aveà de gând să le folosească la scrierea însemnatei sale opere.

1. Monumente vechi (epigrafice) aflătoare în Țara-Românească și Moldova, cari dovedesc locuirea popoarelor de pe teritoriul lor;

2. Steme și genealogii ale principilor și familiilor lor, cu indicația zilelor de naștere, căsătorii și a morții lor;

3. Pietre mormântale cu inscripțiuni;

4. Hrisoave și peceti ale Domnilor aflătoare prin mănăstiri, orașe și alte locuri;

5. Tratat de pace făcute după războaiele cu vecinii, aflătoare în arhive;

6. Portrete de principi și ale soțiilor lor;

7. Hărți geografice ale Moldovei cari se găsesc mai cu seamă în colecțiunea principelui Constantin Scarlati.

Acest program de muncă ar aduce onoare chiar și unui istoric modern de astăzi, iar ca să se cunoască și mai bine cum doreà autorul să-și redacteze cartea, ne dà un «specimen» al epocii celei mai vechi (dela anul 1000 până la 1200) înșirând toate izvoarele în cari figurează numele de «Valachi» printre diferitele popoare cari locuiau pe atunci țările principatelor române.

Oricâte erori ar aveà prodromul lui Péterfi, el cu multele sale citări de autori greci și deseale aluziuni la manuscrisele bibliotecii Mavrocordat, ne arată o influență covârșitoare a doftorului Saul, cu care autorul se sfătuisese

în privința redactării operei sale, primind și aprobarea lui Vodă ¹⁾).

Se hotărîse ca pe baza planului așternut părintele Péterfi întorcându-se în Ungaria, plină de biblioteci și arhive, să se pună la lucru spre a-și îndeplini însărcinarea. La plecarea din Iași, doftorul Saul i-a dat, printre altele, și o listă a voevozilor moldoveni și munteni, care ajungând mai târziu în mâna iezuitului George Pray, a fost publicată de dânsul încă în zilele doftorului moldovean ²⁾).

Saul, cunoscând cronicarii moldoveni, și-a alcătuit seria Domnilor pe baza datelor aflate la ei, dar într'un fel superficial, care lasă foarte mult de dorit.

Vorbind de un Dan (la 1333) și fratele său Mircea (1383) observă că nu se știe cine e tatăl lor, dar se zice că erau nepoții regelui Sârbilor Lazăr.

La tatăl lui Petru (1372) zice că eră poate Mușat, care nu se știe unde a domnit, dar se zice că se trăgea din neamul despoților din Sârbia.

Ca frate al lui Petru pune pe un Roman (1388) zicând că a domnit trei ani având de nevastă pe Anastasia, fata lui Laczko cu care a avut șase feciori, ultimul Alexandru bătrânul (1410) care domnise 32 de ani.

La Iliș-Vodă (1546) zice că din neamul său se trăgea Alexandru (1621) sora căruia, Casandra, căsătorită cu Alexandru Exaporitul dela Poarta Otomană, întemeie neamul din care se trăgea și Scarlat-Vodă în 1717, domnind doi ani.

¹⁾ a. Prodromul lui Péterfi ne-a rămas într'un manuscris care, cu toate că diferă de scrisul lui și nu poartă numele autorului e fără îndoială lucrarea lui, nu numai pentru că se referă în el mereu la principele dela care luă însărcinarea, dar și pentru că se păstrează printre manuscriptele Iezuiților, ale foștilor săi tovarăși.

Aflându-se (în anul 1797) la Pesta, l-a studiat și Engel scriind despre el astfel: Der *Prodromus* gehört zu den unbedeutenden Handschriften, denn er ist nichts als der rohe alltägliche Anfang einer Geschichte der Moldau und Walachey auf etwa 4 Blättern; Engel, *Geschichte des Ungarischen Reichs und seiner Nebenländer*, II. Theil (Halle, 1798) p. 182.

²⁾ Pray în cartea sa cu titlul *Dissertationes historico-criticae in Annales Veteres Hunnorum, Avarum et Hungarorum* (Vindobonae, 1784), pp. 140—141 unde observă următoarele: Seriem principum Cantimirus (cit. Libri, pag. 111) init, censetque numero 73. Ego schema principum utriusque provinciae adjicio, quod Secretarius Principis Constantini de Scarlatti P. Carolo Peterfy pia memoriae consignavit. Tantum id Lectorem monere habeo, litteras Pr. principem, M. Moldaviam, V. Vachiam et pr. auctoris principavit indicare. (pag. 139).

Domnii Munteniei îi începe cu Laiota Basarab (1460) numind pe Mihai-Vodă (1593) îndrăsneț « audax » și pe Radu-Șerban (1609) Rudolphus Magnus. La Constantin Brâncoveanu observă apoi că mamă-sa Stanca eră măritată cu Preda Stolnicul.

Pe tatăl lui Ieremie-Vodă (1595) nu-l cunoaște, dar la Duca-Vodă (1666) zice că eră albanez și primit de Vasile Lupul « ex fornice » fu crescut în Curte și numit Vodă; iar la Constantin Cantemir (1685) observă că se trăgea dintr'o familie de țărani din județul Fălciu.

Lista aceasta a Domnilor români e plină de erori și date greșite, dar importanța ei este că — afară de aceea a lui Dumitru Cantemir — eră cea dintâi care apare în literatura universală, doritoare să afle ceva genealogie despre voievozii români și că formează unicul monument al activității de istorie a lui Saul.

Seria această de Voevozi are ca izvor comun acea « Insemnare de Domnii Moldaviei » care se păstră la Mitropolie și fusese tipărită în 1794 și 1795 de două ori la Iași ¹⁾, fiind însă mai scurtă decât a lui Saul.

Despre activitatea literară a doftorului Saul cu totul necunoscută în istoriografia română, mai aflăm ceva — aproape douăzeci de ani după compunerea listei schițate — dintr'o scrisoare a eruditului sas, preotul luteran Martin *Felmer*, care îl numește prieten. Scrisoarea este o adevărire a răspunsului doftorului moldovean despre stema Țării-Românești și alte lucruri cunoscute mai bine de dânsul. Pe la începutul lunii Septemvrie 1762, Saul fugise de spaima ciumii dela București la Câmpulung, de unde nu s'a întors decât cu venirea iernii.

Aflăm din această scrisoare interesantă că doftorul Saul își făcuse studiile universitare la Padova și Bologna, unde pare să-și fi căpătat și diploma de medic. După aceasta a perindat prin Germania, Olanda și Englitera ca apoi să se

¹⁾ In Psaltirea dela Iași, din 1794, reproducă în *Bibliografia Veche Românească*, vol. II, pp. 371—373 și apoi în *Geografia moldovenească* a lui Amfilohie Hotiniul din 1795, recenzată în « *Siebenbürgische Quartalschrift* », vol. V, pp. 386—388 citată și de Engel, *Geschichte der Moldau und Walachey*, vol. I (Halle, 1804), pp. 44—45.

stabilească în Curtea domnească din Moldova. Vorbea pe lângă limba greacă modernă și cea elină, italiană, franceză și engleză și astfel era în același timp și secretar al afacerilor străine. Ca atare pare a fi umblat prin vara anului 1766 în numele noului său Domn, Scarlat Ghica, în Saxonia (la Leipzig și Halle) de unde la întoarcere se opri la Sibiu, spre a vedea pe Felmer. Acesta a aflat dela dânsul că a scris în limba franceză o istorie a voievozilor Țării-Românești spre folosul marelui public, rău informat despre daraverile românești.

Doftorul Saul plecă din Sibiu în ziua de 20 Octomvrie 1766 la București, iar în primăvara viitoare aflăm că s'a străduit să scrie cartea pe baza hrisoavelor vechi, cu atât mai vârtos, că era totdeodată și Arhivarul principelui. Dar pare că nu prea avea liniștea cuvenită pentru scrierea unei astfel de cărți, căci a fost trimis ca agent al țării la Varșovia. Acolo însă și-a găsit timp să lucreze prin biblioteci, adunând material pentru istoria țărilor române, mai cu seamă în aceea a familiei Zaluski, până la plecarea în 25 Octomvrie 1768 îndărăt în țară, rechemat de Grigorie Ghica-Vodă, care dorea să-și mențină neutralitatea în războiul gata să izbucnească între Rusia și Turcia ¹⁾. Se vede însă că a trebuit să treacă prin Constantinopol, deoarece la 1 Noemvrie al aceluiaș an îl găsim acolo ²⁾, dată — fără îndoială — după calendarul vechiu, românesc. Dar văzând că țara stă în fața unei ocupațiuni din partea Rușilor, Saul fugi prin Ardeal în străinătate. Stând acolo, primi în vara anului 1769 ordinul prințului Grigorie Alexandru Ghica să meargă în Ungaria de Sus în apropierea hotarului Poloniei, cu misiunea delicată de a observa lucrurile și eventual mișcările Rușilor.

Serdarul Saul având împuternicirea Consiliului de Război de la Viena, putea să se stabilească liniștit în Ungaria și să întrețină corespondență cu stăpânul său, cu permisiunea Ministeriului Imperial. Astfel la început s'a oprit la Lőcse, în capitala Scepuziei, dar de-acolo se mută în primele zile ale lui Iulie la Eperjes, reședința comitatului Sáros. Acest loc era

¹⁾ Hurmuzaki, *Fragmente zur Geschichte der Rumänen*, vol. V (Bukarest, 1886), p. 258.

²⁾ Iorga, *Acte și fragmente*, vol. II, p. 9.

foarte potrivit misiunii sale, întrucât pe lângă nobilimea ungară de-acolo, în împrejurimea oraşului locuiau nobili leşi, dela cari putea să afle multe amănunte despre mersul lucrurilor din Polonia şi Rusia mică, pentru cari trebuia să se intereseze, conform instrucţiunilor sale. Cercul de interesare al lui Saul neatingând interesele statului ungar, serdarul a obţinut uşor ajutorul comandantului pieţii, al colonelului Altemberg şi în urma recomandăţii acestuia se bucură şi de protecţiunea comandantului general al Ungariei.

Dintre Leşi, Saul se întreţinea mai cu seamă cu contele Vilenski, care şedează în satul Tultzik, trei ceasuri de Eperjes, apoi cu contesa soţie a voivodului general Mniszek, dela cari primea ştiri despre luptele Ruşilor cu Leşii şi confederaţii lor.

Guvernul ungar militar i-a dat lui Saul, la mijlocul lunii August, chiar şi în scris permisul pentru a putea trata cu magnaţii leşi, însă *supt controlul obişnuit al său* şi nu afară de hotarele ţării. Acest permis i s'a dat mai cu seamă după raportul binevoitor al comandantului din Eperjes, care a găsit că Saul după aparenţă, era un bărbat paşnic şi de treabă.

Din multele rapoarte ale lui Saul către stăpânul său, ne-au rămas (dintre 7 Iulie şi 3 Octomvrie 1769) cinci, foarte conştiincioase şi amănunţite, scrise parte cu semne tainice, dar fără nici un interes pentru istoria română. Aceste rapoarte însă au fost în taină deschise şi copiate pe drum până să ajungă la Bucureşti şi pentru a se vedea ce organizaţie de spionaj avea Comandamentul militar din Sibiu, observăm de pildă că raportul lui Saul din Eperjes, scris la 8 August, plecă deja la 30 ale lunii în *traducere nemţească* la Viena.

Lucru şi mai însemnat era că la Eperjes serdarul nostru făcuse cunoştinţă cu ofiţerul ungar Samuel *Székely* de Doba, mare colecţionar de cărţi şi documente, bun diletant în istorie, posedând o bibliotecă importantă privitoare la istoria Ungariei şi a ţărilor ei învecinate. Acesta trebuind însă să plece în campanie, din nefericire nu-l prea vedea des, dar doftorul Saul — cu voia sa — putea folosi liber biblioteca lui şi drept recunoştinţă se apucă chiar să-i facă o scrisoare literară despre stemele Moldovei şi cele două medalii, despre cari un prieten al lui Székely aşteptă amănunte istorice.

Totdeodată, studiind biblioteca învățatului ungar, îi împrumută câteva cărți ca să-i treacă de urît, așteptând. Văzând însă că stăpânul casei tot nu vine, doftorul Saul a restituit cărțile și a plecat peste câteva zile, chemat fiind de Domnitor, care-l aștepta la Sibiu. Astfel nu i-a mai rămas altceva de făcut decât să-i trimită de acolo (în 22 Iunie 1770) o scrisoare plină de prietenie și stimă față de Székely, pe care n'a avut fericirea « să-l îmbrățișeze » la plecare, rugându-l să-i scrie și mai departe, fiind hotărît să stea la Sibiu până la facerea păcii între Poarta otomană și Rusia.

Permisul de a ședeă liniștit la Sibiu, Saul l-a primit (în luna Noemvrie 1769) dela împărăteasa Maria Tereza în urma recomandăției ministrului Kaunitz, înaintată ei pe baza raportului Consiliului de Război cum că « secretarul » Saul stătuse cinci ani la Brașov pe timpul războiului rusesc-turcesc, purtându-se cum se cade, precum s'a purtat și câtă vreme a șezut în Ungaria.

Stând la Sibiu, serdarul Saul a făcut cunoștință cu eruditul polihistor ungar Daniel *Cornides*, de sigur în Biblioteca baronului Brukenthal, unde el lucră cu evlavie la copierea documentelor privitoare la istoria Ardealului. Saul află într'ânsul un adevărat om de litere, cu un stil francez elegant și un cinstit și sincer prieten, cu care se întrețineă bucuros despre chestiuni istorice și câteodată vizitau împreună chiar și reprezentațiile teatrale. Intr'una din zile îl prezintă și prințului Brâncoveanu, cu care apoi serdarul Saul s'a întors la București cu întâiul prilej ce li s'a oferit.

Nu știm dacă s'au mai întâlnit după această despărțire în viața lor, din lipsa amănuntelor, precum nu cunoaștem nici temele discuțiilor lor din plimbările lor comune dela Sibiu. Aceste priveau însă fără îndoială istoria Românilor, cum nici nu se poate altfel între literați. Dela Cornides putea învăța oricine mult și nu e exclus că el i-a împărtășit și părerea sa despre existența Românilor în Ungaria, după cum și-o închipuia pe baza Anonimului regelui Béla și a cronicarului Nestor, cari vorbesc de ei, lucru puțin cunoscut pe vremea lui Saul¹⁾. Acesta însă mai cunoștea și pe însuș

¹⁾ A se vedea în scrisoarea lui Cornides din 17 Iulie 1780, anexată sub No. III.

Frideric Iosif *Sulzer*, care stătea în corespondență cu dânsul în timpul când își scria opera sa despre istoria țărilor române, în care citează chiar o scrisoare a « Marelui serdar Saul » din Iași, 30 Iunie 1778 despre episcopia Milcovului, despre care Sulzer îi cerea informații istorice ¹⁾. Tot dela Sulzer știm că Postelnicul Manu, Caragea, Lucachi și Saul vorbeau turcește, italienește și franțuzește tot așa de bine ca și românește ²⁾.

Puțin după aceasta, Saul a cerut voie dela Constantin Muruzi-Vodă să meargă în străinătate pentru căutarea sănătății sale sdruncinate. Cu scrisoarea de recomandatie a noului Vodă, serdarul Saul sosi în primele zile ale lunii Octomvrie 1778 la Sibiu, unde prezentându-se baronului Preys, comandantului general, i-a povestit amănunte triste despre omorîrea fostului Domn Gheorghe Ghica, care fapt revoltător l-a impresionat atât de mult, încât eră hotărît să demisioneze din demnitatea sa și să se stabilească în Ardeal. Dorind să obțină personal permisul înalt al Curții pentru aceasta, Saul plecă în 5 Octomvrie spre Buda, însoțit de slugile sale: Ion și Lazăr Jutza și Naum Sara. Rătăcind apoi cine știe pe unde, probabil pe la prietenul său Székely din Eperjes, unde poate iernă, îl găsim pe la mijlocul lunii Iulie 1779 la Viena, la atotputernicul cancelar Kaunitz, care îi procură curând dela împărăteasă permisul cerut. Acesta i-a fost dat fără nici o greutate, mai cu seamă că Saul prezintă Curții imperiale de mai multe ori rapoarte folositoare și sincere despre împrejurările din imperiul otoman.

Prevăzut cu salvconductul mult dorit, Saul a plecat în primele zile ale lui August voios dela Viena spre Ardeal, luându-și și un secretar, și o bucătăreasă, așa că pașaportul i s'a făcut pentru cinci persoane. Dar sârmanul om nici nu a ajuns la Sibiu, când a sosit la cancelaria imperială raportul agentului dela Stambul despre Saul, cum că el este un om plin de intrige și bun pentru săvârșirea oricărei mișelii; om care — la îmboldul stăpânului său — a ponegрит la Poartă pe Domnul Țării-Românești, voind a-l scoate din scaun, așa că s'a și

¹⁾ Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Daciens*, vol. III (Wien, 1782), p. 569.

²⁾ Lazăr Șăineanu, *Istoria filologiei române*, ed. II (București, 1895), p. 66.

dat ordin sever prințului Alexandru Ipsilanti ca să-l prinză și să-i taie capul! Iată adevăratul motiv pentru care Saul nu se simțea bine în Curtea dela Iași și nu cuteză să meargă la București, retrăgându-se la Sibiu, ocupat de sigur cu studii și meditații istorice. Putem presupune aceasta ușor după ce aflăm dela Șincai că, întors (în 1779) dela Roma, a făcut cunoștință în Ardeal cu Saul, care vorbind cu dânsul de istorie, i-a spus că boierii români au obiceiul să scrie letopisețe de familie, pe cari însă foarte rar le arată altora din pricina multelor lucruri de tănuit, cari adeseori se cuprind în ele ¹⁾. Prin Șincai făcu cunoștință Saul și cu vlădica Maer, care îl și citează pe dosul foii de titlu a Cronicii lui Șincai când dă traducerea versului Virgilian: *Această eră întâi de a se face pentru Români*.

Șincai numește pe doftorul Saul « serdar al nefericitului principe Ghica » pe când el însuș iscălește ca « Mare serdar » cu toate că nu-l găsim deloc în lista boierilor de Divan, nici din neamul lui nu cunoaștem altul afară de Dumitru Saul, care (în ziua de 18 Iulie 1778) semnează un suret împreună cu Ianachi Cantacuzino ²⁾.

Ce s'a ales de Saul care în colecțiunile bogate de cărți și documente dela Sibiu ar fi putut lucra cu folos, nu știm. Vedem însă că trăia acolo în liniște, așteptând fără îndoială schimbarea împrejurărilor politice din Țara-Românească. Sosindu-i însă odată pe neașteptate veste de moartea fratelui său, plecă în ziua de 1 Iunie 1785 la București pentru a-și limpezi acolo afacerile cu moștenirea lăsată; dar cu rezerva exprimată a Comandamentului militar că după sfârșirea treburilor succesoriale, se va întoarce iarăși la Sibiu, unde ședeă bucuros. Păcat că de aici înainte nu mai avem știri despre dânsul, dar și mai mare păcat că nu cunoaștem nici tratatul istoric pe care îl începuse să-l scrie franțuzește.

¹⁾ Șincai (din Buda, 24 Aprilie 1804) către Engel, la Iorga; *Studii și documente*, vol. III, pp. 101—102.

²⁾ Iorga, *ibid.*, vol. XXI, p. 299.

³⁾ Amănuntele necitate, le-am scos din actele avute prin bunăvoința lui Dr. Oscar Schmid și a colonelului Iuliu Grivicic din arhivele Statului, respectiv din acelea de Război din Viena, cari le voiu tipări în publicațiunea mea cu titlul: « Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării-Românești » în curs de tipar.

Cu toate acestea, sunt mândru că în cursul cercetărilor mele privitoare la istoria Românilor, am avut fericirea să descoper un nou scriitor (prezentându-i patru scrisori cu pecetea și cu stema sa) care după apreenierile contimporanilor săi unguri și sași, aveà toate însușirile de a scrie istorie și o scrià într'o vreme — în 1766 — când în Țara-Românească nimeni altul nu se îndeletniceà de acest nobil și măreț lucru.

PL

C
et ip
imp
et m
ut a
ficio
Eru
Add
stori
in a
seu

II
origi
non
tene
Geta
amq
Hun

II
situs
Cluv
Hoff
man

IV
Circ
infer
Pacz
expli

V.
802,
a Gy

ANEXE DOCUMENTARE

I

PLANUL ISTORIEI MOLDOVEI A IEZUITULUI CAROL PÉTERFI.

Prodromus Historiae Principatum Walachiae et Moldaviae.

Dissertatio praevia.

Cum multa ad hanc scribendam historiam, studium impellerent meum, et ipsa gentis Valachicae gloria, qua belli, pacisque artibus in Europa utriusque imperii fato, sua jam ab origine, conjuncta inclaruit, ad principum suorum et majorum recolenda facinora invitaret, illud praeprimis agendum constitui, ut ad Celsissimi principis voluntatem curarem singula, cuius immortalis beneficio et summo in literas animo, ab oblivione vindicatam, suisque e rudibus Erudito Orbi, velut postliminio redditam utraque debet Provincia etc. Addendae sunt causae aliae, utpote: Nullus adhuc data opera, singulari historia haec complexus est. Provinciae minores, quam nostra sit sui memoriam in annalibus reliquerunt. Authores minus sincere, et fere per transeundum, seu obvie tractarunt. Plurima immixta sunt aliis historiis et plura alia.

II. Annosas proinde lites de Scytharum, Gothorum, Thracum, Getarum origine et in Europam ex Asia adventu, diversisque per hos occupatis sedibus, non ingredier: nemo enim in tanta scriptorum pugna, plenam adhuc his tenebris lucem affudit. Perbrevis itaque commentatione ipsis authorum verbis Getas primum in has regiones egressos, a Romanis subinde domitos, Daciamque in provinciam redactam; tum Gothos ejectis Romanis, victores; Hunnos demum novos hospites recensebimus. Sequetur

III. Necessaria vetus et nova Valachiae topo-geographia, limites, urbes, situs, etc. Divisione Daciae praemissa, referens, quae ex Ptolomaeo, Plinio, Cluvio, Münstero-Laterculo Antonini Caesaris, Magino, Hidio, Cellario, Hoffmanno, Stekleinö etc. petenda veniet. Novae autem succurret plurimum manuscriptum Suae Serenitatis. Delabimur hinc ad

IV. Nomina et originem utriusque populi, Blachiam, Blocham, Zavolchiam, Circassiam, Oldoiam, Olaciam etc., ex quibus incolae nomina recepere: Moesi inferiores, Olahi, Bessi, Blochi, Daci Alpenses; Cumani, Chuni, Vlachi nigri, Paczinacii etc., quae S. scriptorum et criticorum autoritate et testimoniis explicanda et detegenda sunt. In

V. Initia religionis Christianae sub Carolo Magno, anno Christi circiter 802, tum etiam prius jacta; a principibus Christianis subinde promota, demum a Gyula Transylvaniae duce, S. Stephani Regis avunculo confirmata, denique

ad Ecclesiam Orientalem, factam transitionem oportebit recensere. Dabitur in

VI. Partitio operis. Inchoari scilicet historiam ab anno Salutis Millesimo, quo Hungariae regno utraque provincia assecta fuit usque ad annum Millesimum tercentesimum. Complectetur itaque

Liber primus. (Periodus bellica.)

Historiam Ducum et Principum Anonymorum Valachiae et Moldaviae. Ab Anno Christi M. usque MCCC.

In qua defectu instrumentorum domesticorum nullius fere principis, gestis rebus detectis et nomine posteris subtructo, ex vicinarum gentium annalibus vivendum erit, eaque referenda venient, quae alii de Dacis medys, Bessarabibus, Chuno-Scythiis, Cumanis, Moesis nigris, Istrogothis, saepe etiam Russis albis et Bulgaris alpestribus occasione bellorum prodiderunt.

Liber secundus. (Periodus Hungarica.)

Historia Principum sub regibus Hungariae. Ab anno MCCC usque ad annum MDCXXVII aut circiter, quo Turcis subjacet.

Haec periodus, speciatim vitas, conversiones, acta publica, bella etc. Principum utriusque regionis exponetur chronicis et coaevis authoribus petitas.

Liber Tertius. (Periodus Turcica.)

Narrabimus ea, quae a tempore subjectionis Fulgidae Portae hucusque acciderunt, secundum seriem annorum et principum, quae sane materiam amplissimam nobis suggeruntur absolutis his. Dicendum

VII. Quibus authoribus et manuscriptis in opere usi simus, nempe in aera Mundi supputationem Dionisii Pettavi, in aera Christi eundem, et Baronium, cum critice Pegii, in aera Turcica seu Hegyra Farestum, Labbeum et Leunclavium consulimus.

VIII. Minutiore quaedam attingemus, in quibus adhuc dubio locus est, ut cum alii meliora nobis detexerint referant, nobisque communicentur.

Ad haec porro pro erudito saeculi huius gestu, seu ornanda, seu pro veritate Historiae, ejusque dignitate sustinenda, necessaria sunt

1. Monumenta vetera, quaecunque in Valachia et Moldavia adhuc residua, quae serviant ad confirmationem Romanos, Gothos, Hungaros, Polonos, partium istarum Dominos fuisse aut incolas. Quae tamen, cum magni laboris et impensae sint, et multum temporis hauriantur, praetermitti possent, iis exceptis, quae Romani dominatus pro Eruditorum desiderio, indicia exhibentur.

2. Stemma seu familia et genealogia Principum, uxorum, prolium. Omnium dies natalis, nuptiarum, mortis. Ista in paucis principibus inveniuntur.

3. Locus sepulturae, epitaphia, inscriptiones eorum.

4. Ex diplomatibus principum tituli, sigilla, monumenta publica, sive in monasteriis, sive urbibus aut commodis publicis ab iis relicta.

5. Pacta et puncta inita cum vicinis occasione belli vel pacis, qua forte in tabulariis inveniuntur.

6. Effigies principum, eorumque conjugum.

7. Tabula demum geographica Moldaviae, eaque particularis, quae ex aliis jam editis colligi et emendari poterit, ex indice vero Suae Celsitudinis manuscripto multum illustrabitur.

Specimen seu Summula Historiae Principum Valachiae et Moldaviae Libri I. Saeculum I. Ab anno Christi M. usque ad annum MCC.

Imperii Orientalis Basilius Iunior et Constantinus IX fratres. Imperator Occidentalis Ottho III. Hungariae Rex S. Stephanus I. Dux Transylvaniae Gyula seu Iulius.

Saeculum, quod ingredimus, mira gentium prope omnium in Oriente collisione celebratum, Pannoniae cumprimis tum vero, quas limite contingit, provinciis sacra aequae ac profana in republica incrementum attulit. Ita nempe providi Numinis cura, ex ipsa animorum dissensione et mutua hominum caede novas educit colonias, formatque in regna barbarorum sedes, ut quos in scelerum poenam dedit ultores, ex iis Ecclesiae faceret defensores ^{a)}. Hunni certe, posteaquam in Europam effusi Franciae et Germaniae ultima intulere funera, una velut clade per Henricum Aucupem efflicti ^{b)}, desertis urbium rapinis in Orientem pars se contulit, pars vaga incertique laris ad quietem sedare coepit, ut humanae societatis commoda sensim addisceret et intra fines suos ad mansuetam Christi expolita se contineret.

Orientem ea aetate Constantinus Porphyrius summae moderationis Caesar fama nominis compleverat, qua duo Hunnorum duces, Bolosudes alter, alter Gylas invitati in tutelam Caesaris ex infelici proelio Constantinopolim confugerunt ^{c)}. Cum uterque ad Christiana sacra transiisset, Bolosudes malo actus genio ejurate rursum pietate ad veteres Deos rediit, sed sequente reum poena in proelio adversum Francos commisso, captus ab infelice arbore pependit. Meliore usus consilio Gylas Hierotheum episcopum a Theophylacto patriarcha Constantinopolitano impetrat, quo cum in Trasalpinam reversus gentem suam avitis gentilium erroribus obsessam ad sincera religionis lucem traduxit ^{d)}.

Geyza porro cum male sinistra belli alea, in finibus Austriae mulctaretur, curandae Pannoniae animum adjecit sacrisque per Pilgrinum undis expiatus Saroltam, Gylae (Gyulae) sororem sibi despondit, ex qua Stephanus Primus Hungariae Rex mundo obtigit. In hunc cum a morte Geyzae anno 1002 a suis irritatus Gyula arma corripere iuxta Morissum amnem ^{e)} cum Bessis ad interuersionem caesus victori Stephano Daciam omnem transcripsit. Sanctus porro Rex ex captis hac expeditione spoliis Albae Iuliae templum Virgini Beatissimae excitat, ejusque tutelae Hungariam cum Dacia submittit. Quietae tum res erant ad annum usque 1015, quo Moesi Alpenses, Bulgaris in societatem allectis in Pannoniam procursabant et Daciam populatione hostili

^{a)} Ita ex Polonis et Lithuanis anno circiter 999, Anglis 974, Russis et Moscis 1012 etc., populis admodum feris et barbaris Apostolos Regesque Deus elegit, quorum studio seritatem exuerunt.

^{b)} Vide passim Scriptores Germaniae et Hungariae.

^{c)} Cedrenus, Zonarus ad annum Christi 946.

^{d)} Certum est testimonio authorum Graecorum, Leonis Grammatici, qui continuator fuit Simeonis, Hunnos, de quibus loquimur. Gylae subditos eo tempore Moldaviae et Valachiae incolas fuisse, partem vero illorum, in Pannoniam cum Geiza commigrasse. Idem Cedrenus.

^{e)} Marusium, in vita Sancti Gerardi a coaevo monacho scripta et edita per P. de Bion, Flandram.

invadendam susceperet. Praevertit Stephanus periculum, missoque cum exercitu praefecto gentem infestam in sedes patrias repulit ^{a)}.

Princeps Anonymus I. (Forte Georgius.) Ab anno 1015.

Cum anno 1015 in Bulgaria imperator Basilius factiones prospere habent, nescio quas causas Georgio Cazarorum principi ^{b)}, ab imperatore bellum illatum est. Caesus in primo proelio ad sua se retulit.

Altero mox anno 1016 princeps ignotus est, Patzinacae ^{c)} Ioanni Bladislao Bulgarorum duci contra Graecos adhaeserunt, sed a Basilio stratagemate obsessi, plerique ferro ceciderunt et trans Istrum repulsi sunt.

Anno 1017 reperiō inter Bulgarorum principes Dragomirum et Bogdanum ¹⁾, nomina Valachis et Moldavis primi aevi affinia. Inquirendum.

Hos inter annos bella continua in Oriente, cum vicinis Bulgaris, Patzinaciis, Hungaris, Indagandum ^{d)}.

Aba.

Hic ad curandum regis Hungariae palatium admotus est, eique ad Savum et Istrum jacentes populi (proinde Rascii et Valachi) concrediti. Anno 1035.

Anno 1038 obit S. Stephanus, succedit Petrus Rex. Omnia turbamur plena in Hungariae. Dissensio publica. Plurimum cum Germanis negotii habebant Hungari ob Petrum intrusum. Nec orienti quieto esse licuit sub Michaelē Paphlagone et Michaelē Calaphate, demum sub Constantino Monomacho. Ut adeo incertum sit, quis status, princeps, aut rerum ordo in Valachia fuerit, excussis autem coaevis authoribus omnibus, forte quidpiam eliciemus. Censeo Andream, Belam et Leventam in Polonia ab anno 1033 exules cum Polonis has regiones insidisse, nam

Anno 1048 ab exilio revocati, exercitum Alpinorum Polonorum et Russorum adducto, in Hungaria grassati sunt.

Kegenes Princeps

Anno 1050. Collectis Patzinacarum copiis Graecos infestat. Caeditur.

Rado Palatinus.

Dominus trans Savum, eique adjacentes provincias. Hinc altum ubique silentium authorum ob fatales Salamonem inter Geyzam et Ladislaum dissensiones. Opinor Valachos et Dacos in diversa cum caeteris actos, quippe anno 1086 Salamon Chunorum exercitu adjutus aleam ultimam tentat et profligatur ²⁾. Dum jam anno 1087 ad Bihariensem tractum trans Istrum, praedaturi excurrerent, et anno 1088

^{a)} Quaerendum hoc loco, quis Daciae praefuerit, an Palatinus, an alter. Iudex enim Cumanorum ante tempora Bela IV. inter Valachos Palatinos vix legitur.

^{b)} Cazari, populus scythicus ab Euxino ad Sarmatiam protensus.

^{c)} Dubium hoc ex Du Gagne et Hoffmano solvendum.

^{d)} In authoribus Byzantinis.

¹⁾ Scris grexit: Dragonisum et Bogdonem.

²⁾ Ex diplomate.

Cuppa

eorum duce succurrentibus Polonis a Sancto Ladislao rapinis onusti insigni victoria ad Cumaniam repellerentur. Primum igitur nunc in Hungariam altius penetrarunt et procursionibus suis, numero increscentes, multum negotii regibus Hungariae et Orienti dederunt, cuius exemplum, anno 1094 in Alexio Comneno datum est, dum insolitam licentiam in Serviam non minus quam ad limites Imperii Graeci circumferrent et suis fisi viribus bellorum fomites ubique procurarent.

Haec est Synopsis saeculi primi, ex privatis manuscriptis et memoria paucis exposita, ad longiorem deinceps crisin revocanda.

Methodus Historiae brevior:

1. Expediantur illa, quae nomina, originem, divisionem Valachiae contingunt. 2. Duces dubii scribantur breviter. 3. Inchoetur Historiæ a Radolfo I.

(Bibl. Univ. Budapest. Collectio Kaprinay in folio vol. XXIV.)

II

SCRISORILE MARELUI SERDAR SAUL.

Către comandantul Ungariei Superioare.

Monsieur,

Votre Excellence sera sans doute informé du Sublime Conseil Aulique de Guerre, comme j'ai été envoyé de Son Altesse Serenissime Monseigneur Le Prince de Valachie pour résider dans les frontières de Pologne en Hongrie, si long temp que Lui plaira, et avec la permission que j'ai eû du Ministère Imperiale de la Cour de Vienne, correspondre avec Son Altesse. Étant arrivé donc à Eperies, et aiant demeuré quelques jours, j'ai ressoulû d'y rester encore pour quelque tems; ainsi je ne veux pas diférer de donner part très respectueusement à Votre Excellence, selon mon devoir, de mon arrivée dans cette Ville, en la priant de vouloir bien m'honorer de Sa Protection, et Bienveillance pendant mon séjour en Hongrie.

Comme la plus part de La Noblesse Polonoise demeure dans les Villages, et autres Villes à deux, et trois Lieues loin d'ici, je pense d'aller de tems en tems à trouver quelques Seigneur Polonois, pour y conférer avec eux selon les instructions que j'ai de Son Altesse mon Prince, comme Monsieur le Lieutenant Colonel d'Altemberg, Commandant de cette Ville, écrive aussi à Votre Excellence mon intention dont j'espère qu'il n'aura point de difficulté. Cependant je supplie Votre Excellence de donner ses instructions, et ordres audit Monsieur le Commandant, sur ce sujet, en m'honorant aussi de Sa réponse. Et j'ai l'honneur d'être avec un profond respect

De Votre Excellence

à Eperies le 29 de Juillet 1769

le très humble et très obeissant serviteur

G. de Saul Grand

Serdar de La Principauté
de Valachie mpr.

Adresa: A S: Excellence Monseigneur le Commandant General d'Hongrie.
(Nationalbibliothek, Wien; Handschriften-Abteilung.)

S A U L

Către Istoricul Samuel Székely de Doba:

I.

Monsieur,

Me voici prêt à Vous servir Monsieur, suivant Vos desirs, en Vous disant mon sentiment, touchant les demandes, que Vous fait Votre vertueux, et savant Ami, au sujet de ses deux belles medailles Moldaves. Et quand même je n'aie pas auprès de moi mes Ecrits, et les Annotations que j'ai fait sur la Principauté de Moldavie, tant dans ma Patrie, que dans mes voyages, particulièrement dans la fameuse Bibliothèque de Zaluski de Varsovie, et quoique j'aie la memoire occupée depuis long temps d'autres matières, et que je la sacrifie entierement aux affaires Politiques, je tacherai cependant le plus qu'il me sera possible, de satisfaire sa curiosité, une partie avec la verité, et l'autre partie avec des conjectures, telles cependant, qu'elles s'approchent beaucoup de la probabilité.

Je vien donc à la première medaille, et je dis que la Tête de taurau avec une etoile au dessus des cornes et une demi Lune à coté, sont les Armes de Moldavie, les quelles les Princes de Moldavie ont jusqu'à aujourd'hui. L'inscription *Io Bogdan...* Dragos, qui est sur le Revers, c'est le nom du Prince Bogdan, et celui de sa famille, qui se nommoit Dragos. Ecrit en caracteres slavons, puisque les Moldaves et les Valaches du commencement se sont servis, et se servent encore aujourd'hui des mêmes caracteres. Quatre Princes du nom de Bogdan ont regné en Moldavie, celui dont je parle est sans doute et contredit le Premier Bogdan, et c'est le quatrième Prince de Moldavie descendant de Dragos, premier Prince de Moldavie. C'est par lui que commence La Tige, ou l'Histoire des autres Princes jusqu'à aujourd'hui. Les Annales de Moldavie narent que Dragos est venu de la Transsilvanie du coté Marmarosch avec d'autres Princes, et il s'establit là, avant été créé Prince par ses peuples, que notre Propos n'est pas de dire comment ils se nommoient alors, et après un regne de deux années il mourut laissant pour son heretier Sas Voda, son fils aimé, le quel aiant aussi regné en 1354 l'espace de quatre ans mourût laissant pour successeur son fils Lasco Voda, le quel regnoit en 1358 pendant l'espace de 8 années et en mourant sur le throne laissa par son successeur Bogdan Voda, l'ainé de ses fils, le quel vivoit et regnoit en 1366 pendant six années. C'est donc celui-ci, qui est le Prince, dont la belle medaille fait mention. Il se trouve aussi le nom de sa famille Dragos, qui a été le premier Prince de Moldavie, comme j'ai dit, et le Bisayeul de Bogdan; dans la medaille la lettre R qui ne se distingue plus, a sans doute été effacé par l'injure du temps.

Le Revers de la même medaille, où l'on voit un Ecusson chargé de la double croix de Hongrie, avec les caracteres slavons *Voda Zemli Moldavskoy*, comme les Annales de Moldavie, et de Valachie attestent que le sousdit Dragos etois Prince de Naissance, l'on peut supposer, que c'était quelque Prince du Sang Royal de Hongrie; car il a regné dans ce siècle là André III, Charles d'Anjou

et Louis I, le quel vainquit les Moldaves, et rendit leurs Princes tributaires et par conséquent il se servoit de la croix de Hongrie, où avec la permission de Rois de Hongrie il se decoroit des Armes du Royaume, tant comme la Republique de Raguse a dans ses Armes les quatre fleuves principaux de Hongrie par Grace speciale d'un Roi des Hongrie nommé Matthias, si je ne me trompe. Suppositions que je ne crois pas tout à fait improbables, autrement il est impossible d'expliquer cette affaire d'une autre façon, puisque l'Histoire le nome simplement, comme j'ai dit, Prince, sans faire mention de quelle origine, ni de quelle tige il etoit.

L'inscription qui est autour: *Voda Zemli Moldawskoy* signifie « Princeps Terrarum Moldaviae » en langue Sclavone, pour la raison ci dessus. Celui-ci est pour sur le Bogdan de la medaille, puisque les autres trois Bogdan qui ont regné en Moldavie, c'est à dire le Second, le Troisième et le Quatrième etoient issus d'autres familles. Le Second etoit fils d'Alexandre II, il regna en 1452 seulement deux années, et fut tué par Petro Aron Voda. Le Troisième etoit fils de Stefan Voda V. dit le Grand. Il regna 1503 l'espace de 12 années et neuf mois. C'est celui ce qui se rendit par la première fois tributaire et vassal de la Sublime Porte Othomane, sous l'Empereur Amurat. C'est pourquoi les Othomans noment depuis ce tems là la Moldavie *Bogdan Memleket*, c'est à dire Royaume de Bogdan. Le Quatrième etoit fils d'un autre prince Alexandre, le quel fut déposé pendant sa minorité, après avoir regné un an seulement, la principauté étant gouverné dans ce tems là par la Princesse Mère l'an 1569.

Pour ce qui concerne la seconde medaille, dont le Revers laisse voir les Armes de Hongrie, de Boheme, de la Dalmatie et de la famille des Corvins, avec l'inscription: IOANNES DEI GRATIA VAIVODA et l'an 15.. (les deux autres numero étant effacés) et de l'autre coté l'on voit la Sainte Vierge avec Jesus dans les bras, au milieu de deux monogrames S et M et autour PATRONA MOLDAVIAE, je dis que dans le 15-me siècle trois Prince nommés Jean ont regné. Le premier fut transporté de l'île de Rhode et créé Prince de Moldavie par la Sublime Porte, il fut aussi Prince de la Valachie aiant vaincu Alexandre Voda Prince de Valachie, il regna l'espace de six années et vivoit l'an 1570. Jean II nommé par les Annales de Moldavie Jancula Voda, étoit Saxon Transilvanien, professant la religion Evangelique. Pendant son règne la famille de Lapusneani, noble de Moldavie, se rebella et il créèrent pour leurs Prince Jean III nommé *Lungula*, le quel ne jouis pas long tems de la principauté, puisque le susdit Jancula Voda aiant reunis ses forces, le vainquit, et en fugant il se noya dans le Prut. Jean II dit Jancula, regna en 1587 seulement trois années et sept mois. D'autres Jeans n'ont pas regné dans ce siècle. Donc ce doit être un de ces trois Jeans dont cette seconde medaille fait mention. Mais le quel choisirons nous dans cette obscurité? puisque les Annales ne parlent de ces Princes aussi que fort obscurément. Nous devons donc recourir de nouveau aux suppositions, et si nous ne recontrerons pas la verité, nous nous approcherons au moins le plus qu'il nous sera possible du vraisemblable.

Pour quant à moi j'incline à croire que Jean I. soit celui de la medaille, et je suppose que peut être étant dans l'île de Rhode quelque descendant de la

famille Royale de Hongrie du tems que les chevaliers étoient dans cette île. Le quel s'insinuant à la Porte Othomane fut fait Prince de Moldavie, et comme descendant de la Tige Royale il se servoit des Armes de Hongrie, Boheme, Dalmatie et du corbeau comme Prince de Valachie, l'aïant aussi été comme j'ai la dit. Puisque le corbeau tenant une croix dans son bec avec des étoiles autour sont les Armes de la Principauté de Valachie, et les Corvini n'ont rien à faire ici, aïant vecû dans le Quatorzième siècle, comme Votre savant Ami ne l'ignore pas, si nous ne devons supposer, que le dit Jean I. devoit avoir son extraction de la famille des Corvins. La S. Vierge et l'inscription *Ioannes Dei Gratia* avec les deux monogrames S et M n'a pas besoin d'explication.

L'ont peut aussi supposer que le second Prince dit Jancula dans l'Histoire fut du sang royal des Corvins de Hongrie, puisque il se servoit des Armes de ce Royaume et de celles des Corvins, où qu'il s'en servit par grace speciale, comme nous avons dit ci dessus. Nous ne pouvons pas supposer, que ce soit Jean III puisque il ne regna que peu de mois, ainsi ce doit être un des deux premiers, et Votre Ami pourra croire que ce soit celui qui Lui parroitra avoir plus de probabilité.

Si j'avois, comme j'ai dit, auprès de moi les annotations que j'ai fait sur cette matière et particulièrement celles que j'ai fait étant en Varsovie, et même dans le Codicem Diplomaticum Regni Poloniae, dont Votre Ami fait mention, je Vous aurez servi mieux. Cependant mes foibles reflections serviront au moins à donner quelque lumière à Votre savant Ami, pour qu'il puisse examiner mieux ces choses à l'avenir, et je Lui promets, qu'à mon retour dans ma Patrie je tacherai de satisfaire mieux à ses demandes.

J'ai l'honneur d'être avec une consideration et estime très parfaite,

Monsieur,

à Eperies ce 3 8-bre 1769.

Votre très humble et très obéissant serviteur

G. de Saul

Grand Serdar de la Principauté de Valachie mpr.

Adresa depe plic: À Monsieur, Monsieur Samuel de Székely, Capitain en service de Leurs Majestés Imperial et Royal Apostoliques à Eperies.

Pecetea în ceară roșie reprezentând un scut tăiat de o fâșie cu trei capete de Turci, iar în câmpurile față în față câte un braț cu sabie. Deasupra ornamentului coifului nobilitar literele cirilice **Г** și **С**.

2.

Monsieur,

Il y a déjà quelques jours, Monsieur, que j'ai reçu ordre de Son Altesse Serenissime mon Prince, de me rendre à Hermanstadt en Transsilvanie. C'est pourquoi je suis extrêmement fâché de devoir partir d'ici, sans me congédier de Vous personnellement, et Vous embrasser pour la dernier foi. Mais c'est la triste condition de pauvres voyageurs, de faire des honnetes connoissances, et après être obligés de ce priver pour toujours. Je m'accommode

ainsi à la nécessité, en me consolant que Vous voudriez bien avoir la bonté, Monsieur, de Vous souvenir quelques fois de moi et de m'honorer de Votre chère correspondance. Pour moi j'ose Vous assurer, que dans quelque partie du Monde je dusse me trouver, je conserverai un éternel souvenir de Votre Personne, de Vos vertueuses qualités, et de l'amitié que Vous m'avez témoigné pendant mon séjour à Eperies.

En attendant je me déclare avec une considération et Estime très parfaite,

Monsieur,

Eperies, ce 5 Novembre s. n. 1769.

Votre très humble et très obéissant serviteur et Ami

G. de Saul mpr.

P. S. Voici, Monsieur, le Catalogue de Vos Livres, comme aussi le titre de nos Princes de Valachie. J'ai envoyé à Madame Votre chère Epouse, tous Vos livres, excepté la Grammaire Turque de Monsieur Kollar; la quelle j'ai pris avec moi aiant besoin d'elle. Au cas que Vous ne voudriez Vous pas Vous en priver, je Vous l'enverrai de Hermanstadt avec le tems, par les marchands Grecs. Vous tiendrez aussi les deux tomes de La Vayer autant qu'il Vous plaira, et après Vous me les enverrez à Hermanstadt par les marchands de Tokay, que je Vous ferai savoir leurs noms.

En me faisant l'honneur de m'écrire Vous ferez l'adresse tellement: À Monsieur, Monsieur de Saul, Grand Serdar de la Principauté de Valachie, au service de son Altesse Serenissime le Prince Regnant de Valachie à Hermanstadt; par Cassovie, Tokay et Debrecin.

3.

Monsieur,

Je suppose que Vous croiez que je Vous ai oublié, ne Vous aiant donné aucunes de mes nouvelles depuis notre separation, et Vous avez toutes les raisons de m'accuser de negligence. Ce n'a pourtant pas été faute de bonne volonté, ni même pour Vous avoir oublié. Les circonstances fatales de la guerre de ma Patrie, et le regret qui m'ont causé, furent cause de ce retard, qui n'aura pas, comme j'espère diminué l'amitié que Vous m'avez témoigné, et que je tacherai à l'avenir de cultiver avec plus d'exactitude, esperant que Vous me continuerez aussi l'honneur de Votre amitié. Au reste, Monsieur, n'est ce pas un chagrin pour moi, d'être parti d'Eperies si precipiteusement, sans avoir eû le plaisir de Vous embrasser, et de Vous faire personnellement mes adieux. J'espère que Vous Vous serez aperçu de marques d'une estime particulière, que j'ai concû pour Vous, depuis le moment que j'ai eû le bonheur de Vous connoître, et par là Vous pouvez Vous imaginer combien m'étoit sensible Votre long séjour à la Campagne et mon depart inopiné. Je Vous prie donc d'avoir la bonté de me consoler par un mot de reponse, et de m'honorer de la continuation de Votre correspondance, en adressant vos lettres ici à Hermanstadt, où je compte de m'arrêter jusque à ce que la paix se fasse entre la Sublime Porte Othomane et l'Empire de Russie.

J'ai eû le bonheur de connoître ici personnellement Monsieur de Cornides, Votre sçavant Ami, qui a la bonté de Vous expedier la presente. Je Vous assure, Monsieur, qu'il a toutes les qualités d'un homme letteré, d'un François poli, et d'un honnête, et sincere ami, et je suis charmé de l'avoir connu, en tachant de profiter de son aimable et vertueuse compagnie de tems en tems, et des ses savantes entretiens. Son Cavalier, Monsieur le Comte de Teleki, et lui vont formé ici un Cabinet magnifique de l'Histoire naturel, chose extremement rare en Transilvanie, mais autant digne pour le savant Cavalier et son favori.

En partant d'Eperies j'ai pris avec moi Votre Grammaire Turc, la quelle je ne manquerai pas de Vous l'envoier avant mon depart de Transilvanie.

En attendant je Vous prie de Vous souvenir quelque foi de moi, et j'ai l'honneur d'être avec toute l'estime et consideration

Monsieur

Votre très humble et très obéissant serviteur

Hermanstadt, ce 22 Juin 1770.

G. de Saul Grand Serdar

de la Principauté de Valachie mpr.

P. S. Je Vous prie de presenter mes respects à Madame Votre chère Epouse, et de faire mes compliments à Messieurs de Bogos, Capitain de Bressy, et Docteur de Perdrizet. Vous me ferez un grand plaisir si Vous m'écrivez où se trouvent actuellement ces Messieurs tous trois.

III

SCRISORILE LUI DANIEL CORNIDES.

Către istoricul Samuel Székely de Doba:

I.

Sibiu, 23 Iunie 1770.

Mr. de Saul, qui est un de Vos meilleurs amis, et grands admirateurs, m'a chargé de l'excuser auprès de Vous, de ce que ses affaires eternelles ne lui ont pas encore laissé assez de loisir pour Vous faire sa réponse. Il avoit la bonté de me présenter au Prince Brancovan, qui m'a fait un accueil le plus gracieux.

Hermannstadt, le 23 de Juin 1770.

2.

Sibiu, 3 Iulie 1770.

Permettés, que je Vous demande à présent, si la lettre de Mr. de Saul, du soin de laquelle je me suis chargé, a eu le bonheur d'être remise entre Vos mains. Je Vous l'ai envoyé par la Poste il y a environ huit jours, et Mr. de

Saul impatient de recevoir Votre réponse, m'a déjà demandé à notre dernière entrevue à la Comédie, si exact à remplir mes engagements, je Vous ai fidelement expédié sa lettre? Ayés donc la bonté de me faire savoir au plûtôt, si elle Vous est parvenue, afin que je puisse me legitimer auprès de ce digne Ami.

Hermannstadt, 1770 ce 3 de Juillet.

Către Ioan Zarka rectorul școlii evanghelice din Sopron:

I.

Wien, 18 Iulie 1780.

Progredior iam ad novum Tuum systema, qui Iázos in Opiliones transformaturus, eos in *Pastoribus Romanorum*, ab Anonymo Belae Regis Notario, cap. 9. commemoratis, reperisse Tibi videris. Ait loco citato Anonymus, Pannoniam tempore adventus Hungarorum habitatam fuisse a *Sclavis, Bulgaris et Blachis, ac Pastoribus Romanorum*. Pastores Romanorum Tu Iázos interpretaris, quoniam *Ihász* Opilionem notat, asserisque Pastores illos Romanorum haud significare posse Valachos, quod Valachos ab his Pastoribus discreverit Anonymus, inquiens: *et Blachi ac Pastores Romanorum*. Complura sunt autem, quae prohibent, quominus sententiae Tuae accedam, quaeque per Pastores Romanorum nullos alios, quam *Valachos* intelligendos esse, arguunt. Non recurram ad *Wul*, Bos, unde *Wulach* vel *Walach*, Boum Pastor enatum esse, si ludere libeat, videri possit. Nec Hungaricum *Deák* a Dacorum nomine derivabo, ut Pastores Dacos Valachos, Romanum loquentes sermonem, ex eo proliciam: certum enim mihi est, *Deák* vocabulum esse Russicum, scribam Cancellariae denotans, hodieque in Cancellaria Russica multum frequentatum. Videris Tu interim sententiam meam praesensisse, qui omnia, quae pro Valachis militatura indicabas, tam studiose praecoccupaveris. Sensisti nempe vim veritatis, quam suffocare conatus es, reluctantem licet animo. Tu tamen, quae Systemati Tuo sic satis ingenioso, momenta opponam, accipe: 1-o. Pastores Romanorum in Hungaria fuerunt ante Hungarorum in Pannoniam adventum, atque adeo ante Hungaricam linguam in Pannonia invectam, Qua ratione igitur statuere potes, Opiliones illos, sive Pastores Romanorum, vocabulo Hungarico *Ihászos* fuisse dictos prius longe, quam Hungari Pannoniam fuissent ingressi? Hungaricusne in Pannonia sermo obtinuit prius adhuc, quam introduceretur a Hungaris? Absonum! Adde, quod in oppidis Crimeae hodiernum supersint, qui *Íázi* dicuntur, quique nunquam Romanorum pavere greges, nec Romanum aut illi affinem, locuti unquam sermonem sunt, 2-o. Ait Anonymus loco citato, Pannoniam ob Pastores Romanorum, eam inhabitantium, antiquitus *Pascua Romanorum* fuisse vocatam.

Idem ipsum etiam affirmat Archidiaconus Spalat. Historia Salonitarum cap. 14., qui tamen ad *Ihász* Hungaricum certe non respexit, quippe linguae Hungaricae impertissimus. 3-o. Per *Romanos* itaque *Rumunos*, quo nomine se ipsos lingua sua appellant Valachi, Romanorum posterii indubitati, intelligendos esse, res ipsa loquitur. At Valachos, inquis, a

Pastoribus Romanorum discernit Anonymus Belae Notarius. Non discernit; quamquam separatim nominet, ac per particulam *ac* quae hic loci explanativa verius, quam copulativa haberi debet, coniungat. Itaque verba: *Blachi, ac Pastores Romanorum* ita expono: *Blachi, qui simul Pastores Romanorum sunt*. Id modi locutiones frequenter occurrunt apud auctores, ubi particula *ac* non quidem res separatas coniungit, sed coniunctas explanat. Instas tamen, et quaeris, an dici possit, Pannoniam ante Hungarorum adventum a Valachis habitatum? Utique! Testem eius rei do supparem, Nestorem, qui in Annalibus suis Russicis, in Germanicum translatis, pag. 53. ita diserte: «Im Jahre 6396, 6397, 6398, 6399, 6400, 6401, 6402, 6403, 6404, 6405, 6406 (hoc est ab anno Christi 888 usque ad annum 898) giengen die Ugren bey Kiew vorbey über das Gebirge, welches heutiges Tages noch das Ugorische genennet wird, kamen an den Dnjeper und stellten sich mit ihren Kibitken in Ordnung: sie zogen herum, so wie die Polowzen, kamen vom Oriente, und zogen über grosse Gebirge, welche die ugorischen Gebirge genennet wurden, und fingen an, wider die daselbst wohnenden *Wolochen* und Slawen, Krieg zu führen; denn die Slawen hatten daselbst zuerst gewohnet, und die *Wolochen* folgten nach ihnen und bewohnten der Slawen Land. Hierauf aber vertrieben die Ugrer die *Wolochen* und ererbten das Land, und wohnten mit den Slawen zusammen, nachdem sie solche überwunden hatten, und es wurde daher das ugorische Land genennet.» Quam belle haec concinnunt cum Anonymo Belae Regis Notario!

Dabam Vindobonae, die 18. Julii 1780.

2.

Wien, 8 Aprilie 1782.

De comparando libro: «Orientalisch- und Occidentalischer Sprachmeister» spem nullam Tibi facere ausim, quam haberi in Bibliopoliis non possit. Exemplum meum in publica licitatione librorum Viennae, non ita pridem habita, caro admodum pretio nactus sum. Notitiam libri sane egregii Salagio debeo, qui in suo de Statu Ecclesiae Pannonicae opere, Valliae incolarum linguam a Valachorum Transylvanorum sermone nihil differre, ex hoc libro primus me docuit ¹⁾. Unde haec Wallicae in Britannia et Valachicae in Transylvania linguarum identitas, quum nulla unquam inter utrosque populos intercesserit vel sanguinis cognatio, vel vicinitatis aut commerciorum usus, vel bellica concertatio? Digna profecto res inquisitione diligenti? Redux Pestium, e laudato libro, ea, quae voles, characterum linguarumque specimina, Tibi lubens impertiam. Quo ad diversos tamen diversarum gentium scribendi characteres Tabula polyglotta, quam propediem accipies, Tibi utcunque satisfaciet.

Scribebam Viennae, die 8. Aprilis 1782.

¹⁾ Locul citat se află în Stephani *Salagii* presbyteri Quinque-Ecclesiensis Sacrae Theologiae Doctoris *de Statu Ecclesiae Pannonicae*, tom. I (Quinque-Ecclesiis, 1777), p. 59.

6
-
-
-
n
a
,
s
-
e
t
y
t
-
n
d
u
n
-
t
s
t

»
-
-
-
n
s
a
-
a
e
i
li
e

e
,

MEMORIILE SECȚIUNII LITERARE

SERIA III

TOMUL I: (1923 — 24): Lei 40

I. C. NEGRUZZI. Autografe române	» 6
I. C. NEGRUZZI. Ioan Bogdan, Al. Vlahuță, Al. Xenopol și manuscrise ale lor	» 5
ANDREI BĂRSEANU. Catechismul luteran românesc	» 5
RAMIRO ORTIZ. Leopardi e la Spagna I-IV	» 15
DRAGOȘ PROTOPODESCU. Unknown Congreve, a sheaf of poetical scraps	» 12
G. BOGDAN-DUICĂ. Gheorghe Lazăr	» 40
RAMIRO ORTIZ. Leopardi e la Spagna V-VII	» 40

TOMUL II: (1924 — 25): Lei 175

I. A. BRĂTESCU-VOINEȘTI. O operă de mare valoare	» 8
ALEXANDRU MARCU. Romanticii italieni și românii	» 40
Dr. IACOB RADU. Doi luceferi rădăcitori	» 40
TH. CAPIDAN. Elementul slav în dialectul aromân	» 30
ȘTEFAN CIOBANU. Dimitrie Cantemir în Rusia	» 50
CONSTANTIN I. KARADJA. Despre lucrul apostolesc al lui Coresi	8

TOMUL III: (1925 — 27): Lei 200

Dr. A. VERESS. Cântece istorice vechi ungurești despre Români	» 15
AL. VICIU. Suplement la «Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal»	» 10
N. CARTOJAN. Legendele Troadei în literatura veche românească	» 30
PER. PAPAHAĞI. Numiri etnice la Aromâni	» 15
G. POPĂ-LISSEANU. Un manuscris al gramaticii românești a lui I. Eliade Rădulescu	» 8
Pr. V. URSĂCHESCU. Psaltirea slavonă. (1577 - 1580)	» 12
S. PUȘCARIU. Dicționarul Academiei	» 15
RAMIRO ORTIZ. Goldoni e la Francia	» 40
AL. MARCU. V. Alecsandri și Italia	» 85
Dr. A. VERESS. Note și scrisori Șincaiane	» 15

TOMUL IV: (1928 — 29):

ION COLAN. Viața și opera lui Ion Barac . . .	Lei 45
N. CARTOJAN. Fiore di virtù în literatura românească	» 60
ȘTEFAN PAȘCA. Glosar dialectal alcătuit după material lexical cules de corespondenți din diferite regiuni	» 32
I. A. BASSARABESCU. Două epoci din literatura română	» 6
Dr. ANDREI VERESS. Vechi istorici unguri și sași despre istoria Românilor (1760—1787)	» 50
N. IORGA. Note istorice asupra editării operei poetice a lui M. Eminescu	» 6
Dr. CARLO TAGLIAVINI. Despre «Lexicon Marsilianum»	» 15
Dr. ANDREI VERESS. Pictorul Barabás și Români	» 60